

1950-1951 BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE DEMOKRAT PARTİ'NİN GÖÇMEN POLİTİKASI

Mehmet PINAR*

ÖZET

1946 sonrasında Türkiye'nin çok partili döneme geçmesi hem ulusal, hem de uluslararası ilişkiler açısından önemli etkileri olan bir süreci başlattı. Bu bağlamda, Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi, NATO üyesi olarak Batı Bloku içinde açıkça yer alması ve Marshall yardımından yararlanması gibi kararlar zincirleme olarak birçok değişimi de birlikte getirdi. Göç ve göç politikaları açısından, tarımsal yapıda değişme, nüfus artışının hızlanması ve kentleşme sürecinin başlaması da çok önemli gelişmelerdi. Bu dönemde gerçekleşen göçün en önemli sebebi Bulgaristan'da kurulan Komünist rejimin baskılarıydı. Bulgaristan'daki Türk azınlık sosyalist bir yönetim altında yaşamak istemediğinden Bulgarlar yükselen milliyetçiliği durdurmak için baskı oluşturdu. Bu yaşanan göçler Türkiye'de siyaset üzerinde önemli bir etki oluşturdu. İzlenen göç politikası Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında çekişmeye yol açtı.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Göçmen

* Yrd. Doç. Dr. YYÜ Edebiyat Fak. Tarih Böl., mmetpinar@gmail.com

TURKISH MIGRATION FROM BULGARIA IN 1950-1951 AND THE MIGRATION POLICY OF DEMOCRAT PARTY

ABSTRACT

After 1946, Turkey's passing to a multi-party period brought about a significant impact in terms of both national and international relationships. Within this context, decisions like; Turkey sending troops to the Korean War, explicitly taking its place in the Western Bloc as a NATO member and benefiting from the Marshall supports brought about a chain of progressive changes. With respect to immigration and immigration policy, changes in agricultural realm, population growth and beginning of the urbanization process were also very important developments. During this period, the most important reason for the on-going migration was the establishment of the communist regime in Bulgaria. Accordingly, because the Turkish minority in Bulgaria didn't want to live under a socialist government, Bulgarians began pressuring to break from Bulgarian nationalism which was on the rise at that time. These migrations created a significant impact on doing politics in Turkey. The pursued immigration policies led to strife between the Republican People's Party and the Democrat Party.

Key Words: Bulgaria, Republican People's Party, the Democrat Party, Immigrants

GİRİŞ

Anadolu, jeopolitik, stratejik, coğrafi ve ekonomik sebeplerden Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyet'i döneminde göçlere sahne oldu. Bu göçlerden en önemlisi Bulgaristan'da baskılara maruz kalan Türkler oldu. Bulgaristan'daki Türklerin göç isteğine rağmen 1944 yılında Bulgaristan'da Komünistler iktidara gelince, Türkiye'ye göç konusunda Türklerle pasaport vermeyerek göçü engelleme yoluna gitti¹. Ama aynı zamanda Bulgar Hükümeti, Bulgaristan Türklerinin ileri gelenlerini ve eğitim görmüş aydınlarını hiç yoktan sebeplerle tutukladı². Türklerin tarlalarını kooperatifleştirme gerekçesiyle ellerinden alarak, okullarını ve vakıflarını devletleştirip eğitim haklarını engelledi. Bulgar yönetimi tarafından bir toprak reformu olarak nitelenen, çiftliklerin kooperatifleşme süreciyle birlikte, çoğunluğu çiftçi olan Türk nüfus arasında olumsuz bir hava oluşarak çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşayan Türkler, kendi topraklarında ücretli işçiye dönüştü³.

Tarihsel süreç içerisinde, uzunca bir dönem Türkler arasında yaşanacak rahatsızlığı etkileyen önemli bir etken de, Bulgaristan'daki Türk okullarının kapatılması ve Türkçe eğitimi yasaklama çalışmalarıydı. Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında güvensizlik yaratan ve Türkleri göçe iten önemli etkenlerden bir diğeri de Bulgarların Türk okullarını devletlestirmesi oldu.

Bu noktada Bulgar yönetiminin bulduğu çözüm, asimilasyondur. Müslüman-Türk azınlığı Bulgar toplumu içerisinde asimile edebilmek için ilk uygulanan yöntem azınlıkların eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek için gerekli önlemlerin alınmasıydı. Parti ideologları azınlıkların kültürel bakımdan geliştirilmeleriyle binlerin yükselseceğini, etnik kökenleri ne olursa olsun emekçi kesimin sınıfsal çıkarlarının kişisel menfaatlerini ve etnik kimliklerini aşacağını, böylece Bulgar çoğunluğun yanı sıra, azınlıkların da gönüllü olarak Bulgar sosyalist kimliğini sahipleneceklerini düşünmekteydiler. Bu düşüncenin ardında yatan mantık aşılması, burjuva toplumunun kalıntısı olan ulusun ortadan kalkmak zorunda olması ve böylece birleşik bir Bulgaristan sosyalist devletinin kurulmasıydı. Ancak, zaman içinde şeklen ulusal, içerik olarak da sosyalist bakış açısıyla düzenlenen

1 **BCA**. 030.01 00/117.815.15-2; **Vakit**, 8 Mart 1951.

2 Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 216.

3 Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.281. Sıkıntılı olan bu dönemde ilk toplu göçler gerçekleşmiş, bu kafiye Bulgar ve Rumların olması dikkat çekmişti. **BCA**. 030.01 00/117.815.4-2; **BCA**. 030.01 00/117.815.8-1.

ve gelişmesine izin verilen eğitim ve kültür kurumlarının devlet tarafından desteklenmesiyle etnik kimliklerin aşınmaktan çok güçlendiği görüldü⁴. Bulgarlar, sistem içerisinde milliyetçi söylemlere adapte olamayan, Türk azınlığı sindirmek ve asimilasyon politikaları ile onları eritmek ve bu politikaları benimsemeyen daha üst seviyede milliyetçi söylemlerde bulunan Türkleri sistemden arındırmaya çalıştı. Bu amaç doğrultusunda onları göçe zorlayarak sosyalist bir bakış açısıyla mallarını devlet kontrolüne almayı amaçladı.

Bu çalışmamızda 1950-1951 tarihlerinde Bulgaristan'dan Anadolu'ya göç eden göçmenler üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti'nin (DP) izlediği siyasetteki paralellikler ve değişimlerin hangi boyutta olduğunu ortaya koymak ve DP iktidarı döneminde değişen paradigmalardan Bulgaristan'dan gelen göçmenler üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu tartışmaktır.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Göçmen Politikası

Türkleri Balkanlar'dan tamamen sürmek ve bir Slav Bulgar devleti kurmak amacıyla Rusya tarafından 1877-1878'de başlatılan Osmanlı-Rus harbi ile Bulgaristan'dan göç hareketleri görülmeye başlandı⁵. 1878-1912 yılları arasında Bulgaristan'dan 350.000 Türk göç etmek zorunda kaldı. Savaş sonrası göç hareketinin hızlanmasıyla 1885 ile 1923 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 500.000 kadar Türk göç etmek zorunda kaldı⁶. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Bulgaristan'dan gelen göçmen meselesini belli bir çerçeveye yerleştirmek için girişimler başlatıldı. Hükümetin çabalarıyla Bulgaristan ile 1925'te antlaşma yapılarak göç işleri belli bir düzene girdi. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin göç etme isteği 1933'ten itibaren yoğunlaşmaya başladı⁷. II. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'ın nüfusu azaldığı için iş gücünü kaybetmemek için Türkiye'ye göç etmek isteyenlere zorluk çıkartmaya başladı.

4 Dayıoğlu, a.g.e., 281-282.

5 Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Ankara 1994, s.150.

6 Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Ankara 1993. s.63. Göçmenlerin, göçler sırasında yaşadığı kimlik çatışması ve kendini hangi kültürün bir ögesi olarak gördüğü konusu için bkz Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlik**, Çev: Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

7 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)** 030.10 00/241.629.15-1.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ortaya çıkan Bulgaristan'dan gelen göçmen krizini CHP Hükümeti itidalli bir şekilde karşıladı. DP ise iktidardan daha kararlı bir politika izlemesini isteyerek, Çanakkale Milletvekili İhsan Karesioğlu, iktidarda olan CHP'den Türklere yapılan bu baskı ve zorlamaların aydınlatılmasını istedi⁸. DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Bulgar Hükümeti tarafından Pomakların isimlerinin değiştirildiğini, Türk kadınlarına şantaj yapmak için elbiselerinin çıkartılarak çıplak bir şekilde resimlerinin çekildiğini, kendilerine karşı direnenleri de öldürdüklerini öne sürdü⁹. DP'nin eleştirilerini de dikkate alan CHP, göçe planlı bir şekilde çözüm getirme niyetindeydi. Bunun için de 31 Mayıs 1947'de Bakanlar Kurulu kararnamesi ile iki devlet arasında yapılacak anlaşmayla göçün yıllara yayılması ve yılda 25–30 bin göçmen ile 500 bin Türk'ün ve 300 bin Pomak'ın Türkiye'ye yerleştirilmesi planlandı¹⁰. Kararnamenin amacı, yıllara yayılacak göçün Türkiye ekonomisine büyük yük getirmemesiydi. Hazırlanan plan uyarınca, Türkiye'ye yerleştirilecek göçmenlerin üretime geçmeleriyle birlikte, kendilerine yeter hale gelerek Türkiye ekonomisine katkı sağlamaları planlanmaktaydı¹¹. Bu dönemde Bulgaristan'dan gelen göçmenler serbest göçmen vizesi ile Türk vatandaşlığına alındı¹².

1950 yılına gelindiğinde Bulgaristan'daki Türkler, bir yandan Bulgar makamlarından Türkiye'ye göç için pasaport isterken, diğer yandan da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye kabulleri konusunda dilekçeler yazarak Bulgar ve Türk yetkililerini bu konuda baskı altına almaya çalıştılar¹³. CHP Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, bu kadar göçmen nüfusun kısa bir zamanda Türkiye'ye getirilmesinin mümkün olmadığını açıkladı¹⁴.

CHP döneminde göçmen sorununun yeni başlaması ve sorunun mahiyetinin tam olarak anlaşılammış olması göçmen meselesinde sorunlar yaşanmasına neden oldu.

8 BCA. 030.1.0/53.316.10-1.

9 BCA. 030.1.0/53.316.11-1.

10 Ömer E. Lütem, **Türk Bulgar İlişkileri, I**, ASAM, Ankara 2006, s.73.

11 H. Yıldırım Ağanoğlu, **Balkanların Makus Talihi Göç**, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 312.

12 BCA. 030.18 01.02/115.93.14-1.

13 Şimşir, **a.g.e.**, s.214.

14 **Ayın Tarihi**, Sayı:201, Ağustos 1950 s.41.

Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP Hükümeti, CHP'den farklı olarak göçmenlerin iskân ve ihtiyaçlarının karşılanmasında daha aktif bir politika izledi¹⁵. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Bulgaristan'ın bütün göçmenleri Türkiye'ye göndermesi durumunda dahi hükümet olarak, göçmenlere sahip çıkılacağını belirtti¹⁶. Bazı yorumlara göre, bu göçün Türkiye'nin Batı Blokunda yer almasının bölgedeki sosyalist rejimler için yakın bir tehdit olarak algılanmasının bir sonucu olarak gerçekleştiği, Bulgaristan'ın Kore Savaşı'na tugay göndermesi nedeniyle Türkiye'yi cezalandırdığı öne sürüldü¹⁷. Böylelikle ekonomik olarak belirli bir yükün altına giren Türkiye, Kore'ye istenilen düzeyde asker gönderemedi.

Başbakan Adnan Menderes, Bulgaristan'ın yanlış bir politika izlediğini, zamanında CHP'nin Türk-Yunan mübadelesi ile Türkiye'de halıcılık sektörünü ayakta tutan bir halkı Yunanistan'a göndererek halıcılığı bitirme noktasına getirdiğini, Türkiye'den giden mübadillerin Atina'da halıcılık sektörünü zirveye taşıdıklarını belirterek yanlış bir politika izlendiğini vurguladı. Daha sonrasında ise tarım alanında Bulgaristan'ı kalkındıran Türklerin siyasi sebeplerle göçe zorlandığını ve bunun az nüfuslu Türkiye için önemli bir fırsat yaratırken, Bulgaristan için ise büyük bir kayıp olduğunu belirtti¹⁸. DP'nin eleştirilerine rağmen CHP hükümeti göçmen meselesinde destekleyeceğini açıkladı¹⁹. CHP, millî mesele olarak baktığı göçmen politikasında dönem dönem hükümeti eleştirmesine rağmen hükümete gerekli desteği verirken, 1954 seçimlerinden sonra değişen siyasi atmosferin de etkisiyle göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda iktidara karşı muhalefetini sertleştirdi.

10 Ağustos 1950'de Bulgar Hükümeti bir nota ile Türkiye'ye göç etmek isteyen 250.000 Türk'ün üç ay içerisinde Türkiye'ye kabul edilmesini istedi²⁰. Gerekeceği kadar da DP yönetiminin Bulgar düşmanlığı propagandasının, Bulgaristan Türklerine olumsuz şekilde yansıdığını ve tarım işçilerinin çalışmalarını durdurmaları sonucunda Bulgaristan'ın yıllık üretiminin düştüğü öne sürüldü²¹.

15 Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz**, II, Özener Matbaacılık, İstanbul 1997, s.1541.

16 **Yeni İstanbul**, 29 Ağustos 1950.

17 Şimşir, **a.g.e.**, s. 223.

18 **Milliyet**, 4 Ekim 1950.

19 **Milliyet**, 6 Ocak 1951.

20 **Yeni İstanbul**, 24 Ağustos 1950; **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1950; **Ulus**, 10 Kasım 1950.

21 Ayşegül İnginar Kemaloğlu, **Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s.95.

10 Ağustos 1950 tarihli Bulgar notası sonucu Türkiye ile Bulgaristan arasındaki göç sorunu karşılıklı notaların verildiği ciddi bir döneme girdi. Türk Hükümeti, Bulgar Hükümeti'nin yayınladığı notanın devletlerarası yazışma nezaketinden uzak olduğunu, Türklerin taşınabilir mallarının Türkiye'ye getirilmesine izin verilmesini istedi²².

Menderes Hükümeti'nin 28 Ağustos 1950 Tarihli Karşı Notası²³

1- Bulgaristan Hükümeti'nin devletlerarası nezaket kurallarına aykırı bir ifade şekli kullanması esefle kınanmaktadır.

2- Bulgaristan'daki Türk azınlığının durumu, hakları, yaşamı bugün düşündürücü ve endişe verici bir duruma gelmiştir. 250 bin kişinin göçmek istemesi Bulgaristan'daki hayat şartlarının çok vahim bir durumda olduğunun bir göstergesidir.

3- Geçmiş zamanlarda insan haklarına gösterdiği riayetsizlik yüzünden büyük devletlerden protestolar alan Bulgaristan, hatalı muamelelerine devam etmektedir.

4- 1925 Türk-Bulgar Antlaşması'nın 2. maddesi; Türkiye'den Bulgaristan'a, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edecek kişilerin mal ve mülklerini diledikleri gibi tasfiye etmelerini sağlamak ve tasfiye bedellerini memleket dışına çıkarmaya engel olmamak şeklinde tezahür etmektedir.

5- Gelecek göçmenler arasında içtimai ve siyasi kanaatleri bakımından memleket için huzuru bozacak nitelikte olanlar bulunduğu takdirde, toprağına göçülecek memleketin bu gibilere giriş vizesi vermemesi doğaldır.

6- Türk konsolosluk memurları göçmenlere vize verirken sadece takdir haklarını kullanmakta, herhangi sözlü ya da yazılı bir beyan istememektedirler.

7- 1925 tarihli ikamet mukavelesinin 2. maddesine rağmen Bulgar makamları göç eden Türklerin menkul mallarını ve paralarını dışarıya çıkarmalarına izin vermemektedirler. Gelen göçmenler Türk Hükümeti'nden acil olarak yardım beklemekte ve bu nedenle iskânları zorlukla yapılmaktadır.

8- Elçilik memurlarının, göç edeceklerden ilk etapta öncelikli ihtiyaçlarını sağlayabilecek hısımlar ve akrabalara sahip olanların göç etme taleplerini karşılama-

22 Şimşir, a.g.e., s.58-59.

23 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, (Ankara) 3/9-3 5379-2; **BCA**. 030.01 00/117.815.15.1-2; **Resmi Gazete**, 24 Temmuz 1950, Sayı:7564; **Yeni İstanbul**, 30 Ağustos 1950.

ları doğal bir harekettir. Ayrıca bu memurların, göçmenlerin hareket müsaadesi almadan mal ve mülklerini tasfiye etmemelerini tavsiye etmeleri olağandır.

9- Göçmen vizesi işini hızlandırmak için konsolosluklar önemli birçok formaliteyi kaldırmıştır. Sınıra yığılan Türklerin durumu vahimdir.

10- Romanya ile Dobruca'daki Türk azınlığının nakli konusunda yapılan anlaşma sorunsuz uygulanmıştır. Bu Bulgaristan'a örnek olabilirdi.

11- Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, insan haklarına ve devletler hukukuna aykırı olarak yapmaya çalıştığı tehcir hareketine devam ederse Türk Hükümeti milletlerarası kurumlara başvuracaktır.

12- Türkiye Cumhuriyeti, ırkdaşlarının muhaceretini doğal seyir hadleri dâhilinde her zaman kabul edecektir; ancak 250 bin göçmenin kısa bir sürede memleketeye alınması kabul edilemez.

13- Göçmenlerin mal varlıklarının tasfiyesi ve Türkiye'ye nakli konusunda acilen bir anlaşma yapılmalıdır.

Türkiye'nin Sofya Elçisi Şefkati İstinyeli, yaptığı açıklamada Bulgaristan'da 250 bin değil 850 bin Türk'ün bulunduğunu, bu azınlığın muhaceretleri meselesinin iki hükümet arasında akdedilen bir antlaşma hükümlerine göre düzenlendiği ve bu antlaşmaya uymanın zorunlu olduğunu belirtti. Elçiye göre, 250 bin kişinin 3 ayda Türkiye'ye gelmesi mümkün değildi ve ayrıca bu göçmenlerin Türkiye'nin muhtelif bölgelerine iskânı ayrı bir mesele teşkil etmekteydi²⁴. 1950 yılının Eylül ayı sonlarına doğru gelen göçmenlerin sayısı 26 bini aşmış durumdaydı. Bulgarların askerî kamyonlarla sınıra getirdikleri göçmenlere, eziyet olsun diye Kapıkule-Edirne yolu yaya yürütülmekteydi. Gelen göçmenler Bulgaristan'ın vahim durumda olduğunu belirtmişlerdi. Her geçen gün Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı artmaktaydı. Edirne göçmen evi 360 kişilik kapasitesine karşın 1000 kişiyi kötü koşullar altında barındırmaktaydı. Göçmenler ilk olarak burada kalmakta ve buradan çeşitli yerlere dağıtılmaktaydılar²⁵. Edirne'nin yanında Tekirdağ da Bulgar sınırında olması nedeniyle göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir geçiş yeri görevi görmekteydi²⁶. Kızılay, Çorlu ve Edirne'de 50 yataklı hastane kurdu.²⁷ Tarım Bakanlığı, göçmenlere kişi başı bedeli 60 kuruşluk iâşe maddesi

24 **Ulus**, 13 Ağustos 1950; **Zafer**, 5 Kasım 1950.

25 **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1950.

26 **TBMM Tutanak Dergisi**, 9/41, s.33; **Milliyet**, 7 Ekim 1950.

27 **Türkiye Kızılay Derneği Kongreye Sunulan Raporlar 1952**, Ulus Basımevi, Ankara 1952, s.17.

vermeyi kararlaştırdı²⁸. Aynı tarihte Bakanlar Kurulu kararı ile valilere talimatname gönderilerek, göçmenlerin bakımları ve konaklamalarında planlı bir şekilde hareket edilerek, birer yardım komitesi kurulması istendi²⁹.

1950 yılında Bulgaristan'dan Türk göçlerinin hızlanmasıyla birlikte Türk Hükümeti iskânla ilgili problemleri çözmek için çalışmalara başladı. Maliye Bakanlığı 1950 mali yılı sonuna kadar yetmeyeceği anlaşılan İskân Genel Müdürlüğü ödeneğinin arttırılması için tasarı hazırladı. CHP, hükümetin gelecek göçmenlerin iskânı ile ilgili planlarını bilmek istiyordu. Bu sıralarda Edirne Karaağaç misafirhanesinde gelen göçmenlere yetecek miktarda barınma imkânı bulunuyordu. Hükümet tarafından Tekirdağ, Sirkeci ve Tuzla'da önceden yapılan göçmen evleri onararak hazır hale getirildi. Hükümet, sayıları hızla artan göçmenleri iskân edebilmek için yeni formül arayışı içerisine girdi. Göçmenlerin Mudanya demiryolu üzerindeki istasyon binalarına yerleştirilmesi kararı alındı³⁰. Dalaman ve Koçarteke devlet çiftliklerinin Bulgaristan'dan gelen göçmenlere verilmesi kararlaştırıldı³¹. Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, göçmenlerin adapte olmalarını kolaylaştırmak maksadıyla nispeten sıcak bölgelere yerleştireceğini bildirdi³². Urfa, Van, Bitlis ve Muş'ta bulunan boş tarım arazilerine alet ve tohumluk temini yapılarak göçmenlerin ilgili arazilere yerleştirilmesi düşünüldü³³.

DP, göçmenleri yerleştirme problemleri ile uğraşırken Bulgar Hükümeti, 22 Eylül 1950 tarihinde Türkiye'ye ikinci bir nota vererek Türk azınlığa kötü davranıldığını ret ederek Türklerin Türkiye'ye kayıtsız şartsız kabul edilmelerini istedi³⁴. Bulgaristan'ın bu notasına karşılık Türkiye 16 Ekim 1950 tarihinde, 1925 tarihli "İkamet Sözleşmesi" çerçevesinde sert bir cevap verdi.

DP, üç ay gibi kısa bir sürede 250 bin kişinin Türkiye'ye yerleştirilmelerinin mümkün olmadığını, Bulgaristan'a verdikleri cevabi notalarda belirterek, Bulgar Hükümetiyle konuyla ilgili görüşmelerin başlamasını talep etmiş; ancak Bulgaristan, Türkiye ile görüşmelere yanaşmadığı gibi, tehdit dolu notalar göndermeye devam etmiş, hatta bazı vizesiz veya sahte vizeli Çingeneleri de Türkiye'ye gön-

28 **Yeni Sabah**, 2 Kasım 1950.

29 **BCA**. 030.18. 02/124.83.7-1.

30 **Ulus**, 16 Ekim 1950.

31 **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1950.

32 **Yeni İstanbul**, 29 Ağustos 1950.

33 **Zafer**, 13 Ekim 1950; **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1950.

34 **Akşam**, 7 Ekim 1950.

dermeye çalışmıştı³⁵. Bulgarların amacı, üretime katkı sağlamadığını düşündüğü Çingenerden kurtulmak ve Bulgar ajanlarını Türkiye'ye sokarak mevcut düzeni bozmaktı³⁶.

Türk yasalarına ve özellikle 2510 sayılı yasaya göre, ancak Türk soyundan insanlar Türkiye'ye göçmen olarak alınabiliyordu ve Çingenerler Türk soyundan sayılmıyordu. Bu durum ileride hududun Türkiye tarafından kapatılmasına yol açtı. Ayrıca gelen kabilelerin arasına Bulgar ajanlarının karıştığından şüphelenilmekteydi³⁷. Bulgarlar, göçmenlerin arasına komünist ajanlar sokmuş, bu ajanlar göçmenlerin arasında rahatça hudutlardan geçebilmişlerdi. Ajanlar genelde Çingenerlerden tercih edilmekteydi. Çünkü Çingenerler Bulgaristan'da Türklere yakın yerlerde oturmakta, Türkçe konuşabilmekte ve Türk adetlerini çok iyi bilmekteydiler³⁸. DP, Nazım Hikmet'in de sınırda bulunan göçmenlere Komünizm propagandası yaptığını iddia etti³⁹. DP, bu zararlı faaliyetlerin önüne geçmek için "La Bulgarie ve Bulgaria" adlı 2 derginin Türkiye'ye girişini yasakladı⁴⁰. Ayrıca Bakanlar Kurulu kararı ile Marko Marçevski'nin Mavi Kayalar romanı ile Bulgaristan okullarında okutulan Tabiat Bilgisi kitaplarının ülkeye girişi de durduruldu⁴¹.

Türk Dışişleri Bakanlığı, 6 Ekim 1950'de Çingene aslından kimselere giriş ve transit vizesi verilmemesini birer tamimle konsolosluklara bildirdi⁴². 7 Ekim 1950 tarihinde Türkiye-Bulgaristan sınırı, DP Hükümeti'nin talimatıyla giriş ve çıkışlara kapatıldı. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü yaptığı açıklamada, "*Bulgarların hudutlardan vizesiz, Türk aslından olmayan birtakım eşyası sokmak için yaptıkları hareketler üzerine hükümet hudutları kapatmaya karar vermiştir*" demişti. Karar 7 Ekim sabahından itibaren uygulamaya konuldu⁴³.

Göçmenlerin Türkiye'ye geçiş yasağı her iki devlet tarafından kabul edilse de, Bulgar Hükümeti, 1925 Türkiye-Bulgaristan Antlaşması'na ve milletlerarası

35 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/9-3 5379-6; **Zafer**, 2 Kasım 1950; **Vakit**, 18 Eylül 1950.

36 Mümtaz Faik Fenik, "Bulgarların Yeni Bir Küstahlığı", **Zafer**, 24 Eylül 1950.

37 **Vakit**, 8 Ağustos 1951.

38 **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1950. Bulgarlar ve Almanlar II. Dünya Savaşı'nda da Çingenerleri casusluk faaliyetlerinde kullanmışlardı. **BCA**. 030.18. 01.02/125.29.7-1.

39 **Ayın Tarihi**, Sayı:215, Ekim 1951, s 67.

40 **BCA**. 030.10. 0.0/100.649.10-1.

41 **BCA**. 030.18. 01.02/125.29.7-1.

42 Özçelebi, **a.g.e.**, s. 69.

43 **Ayın Tarihi**, Sayı:203, Ekim 1950, s.11; **Milliyet**, 25 Ekim 1951; **Zafer**, 9 Ekim 1950.

mukavelelere aykırı olarak, vizesiz geçişlere izin vermeye devam ediyordu. Bu durum karşısında Türk yetkilileri vizesiz gönderilen göçmenlere sınırı kapalı tuttu⁴⁴. Bulgarlar Çingeneleri geri almayınca Çingeneler, Karaağaç'ta bir kıslada bekletildiler. İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu'nun talimatıyla 1146 Çingene'den Türk asıllı olduğu tespit edilen 260 kişi Türkiye'ye kabul edilirken Türk olmayanlar sınırda bekletildiler⁴⁵. Sınırın kapanmasından sonra Bulgar Hükümeti, Türk elçiliğine yeni bir nota vererek; Türk Hükümeti'nin sınırı kapatmasını geç haber vermesini protesto etti⁴⁶. DP'nin izlemiş olduğu bu kararlı politika sayesinde uluslararası kamuoyu karşısında Bulgarlar, sınırdaki göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmeye başladı.

Bulgar Hükümeti, göçmenlere ülkeyi terk etmeleri için 48 saat verdi ve bu müddet sonunda ellerine geçirdikleri Türkleri hayvan taşımada kullanılan tren vagonlarına bindirerek göç etmeye zorladı. Ayrıca Bulgarlar; Kırıcaltı, Mestanlı, Daridere, Kuşkovak ve Çorbacılar'dan topladıkları 70 vagon dolusu Türk'ü Bulgaristan'ın kuzeyine ve batısına sürdü⁴⁷. Türkler, Bulgar Hükümeti'ne, henüz taşınmaz mallarını ve hayvanlarını satamadıklarını, pasaportlarını çıkaramadıklarını bildirdilerse de, Bulgar Hükümeti göçmenleri göçe zorlamaya devam etti⁴⁸. Bu durum karşısında İçişleri Bakanı ve İskân Umum Müdürü, Edirne-Karaağaç'taki göçmen evine giderek göçmenlerin durumu hakkında bilgi aldıktan sonra Bulgaristan'ın izlediği bu baskıcı politika, Türk delegesi aracılığıyla, Birleşmiş Milletler Özel Siyasi Komisyonu'na bildirildi.

DP, 16 Ekim 1950'de Bulgaristan Elçiliği'ne bu sorunun Türk-Rum mübadelesi ile karıştırılmaması gerektiğini ortaya koyması üzerine karşılıklı yer değişimi Milletler Cemiyeti'nin seçtiği tarafsız komisyonca yürütülmesine karar verildi. Mübadeleler sırasında göçmenlerin taşınabilir malları nakledilirken, taşınmaz malları ise kurulan komisyonlar tarafından gerekli değerlendirmeler yapıldıktan sonra taraflar arasında takas edildi⁴⁹. 24 Ekim 1950'de Türkiye'deki Merkezi İskân Komisyonu aldığı bir kararla, vizesiz geldikleri için alıkonan göçmenlerin Türkiye'deki akrabalarının yanına yerleşmeleri şartı ile ülkeye alınmalarına izin verdi⁵⁰.

44 **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1950; Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem Yayınları, İstanbul 2003, s.43.

45 **BCA**. 030.01/17.99.11-1.

46 **Ulus**, 13 Ekim 1950; **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1950.

47 **Ulus**, 2 Ekim 1950.

48 **Milliyet**, 27 Şubat 1951; **Ulus**, 4 Ekim 1950.

49 **Ulus**, 17 Ekim 1950.

50 **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1950.

1 Kasım 1950 tarihinde TBMM’de konuşan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, “Göçmenler meselesi hakkında Bulgaristan Hükümeti nezdinde yaptığımız teşebbüsler müspet bir netice vermediği takdirde hükümet, bu mühim ihtilafı milletlerarası mercilere intikal ettirmek kararını şimdiden vermiş bulunmaktadır”⁵¹ diyerek Türkiye’nin göçmen politikasındaki kararlı tutumunu yansıttı. Bayar’ın konuşmasından hemen sonra Dışişleri Bakanlığı tüm elçilik ve konsolosluklara gönderdiği tamimle sorunun Birleşmiş Milletlere taşınacağını bildirdi. DP’nin bu kararlı tutumu karşısında Bulgar Hükümeti, yumuşamaya giderek masaya oturmayı kabul etti. Türk yetkililer vizesiz gönderilen Çingenelerin geri alınmasını, bundan sonra vizesiz ya da sahte vizeli kimselerin Türkiye’ye gönderilmemesini talep ederek bu şartlar yerine getirildiği takdirde sınırı açacaklarını bildirdi. İki ay süren görüşmelerden sonra Bulgaristan bu şartları kabul edince 2 Aralık 1950 tarihinde göçler yeniden başladı⁵². Bulgaristan’ın bu şartları kabul etmesinde Türkiye’nin sorunu Birleşmiş Milletlere götürme tehdidi ve Sovyetlerin Dobruca’daki Türkleri çıkartma planı dolayısı ile Bulgaristan’ı yalnız bırakması etkili oldu⁵³. Amerika, bu durumda Bulgaristan’ı eleştirerek DP’nin izlediği politikayı takdir etti⁵⁴. Kore Savaşı’nda DP’nin Amerikan yanlısı bir tutum sergilemesi de bu durumu ayrıca etkiledi.

Sorun çözüldükten sonra DP, göçmenlerin daha sağlıklı taşınabilmesi için bazı önlemler aldı. Her ile kontenjanlar ayrılarak, Göçmenlere Yardım Birliği kuruldu. Göçmen Piyangosu tertip edildi⁵⁵. Göçmenlerden Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine yapılacak yardımlara mahsuben vergi indirimi kanunu çıkarıldı⁵⁶. Amerika, bu durum karşısında göçmenlere iskânlarında kullanmak üzere fonlardan yardım gönderdi⁵⁷. Ayrıca Amerika’da Rhode İsland’ın Provedince şehrindeki Türk vatandaşlar, göçmenler için kullanılmak üzere Celal Bayar adına 1020 dolarlık çek göndererek⁵⁸ bu yardım listelerinin kendilerine iletilmesini rica ettiler⁵⁹.

51 **TBMM Tutanak Dergisi**, V/34 s.202; **Yeni Sabah**, 2 Kasım 1950; **Zafer**, 2 Kasım 1950; Mustafa İlbey, **Göçmenlerin Çilesi**, Ankara 2008, s.21.

52 **Zafer**, 3 Aralık 1950.

53 **Ulus**, 3 Aralık 1950.

54 **Yeni Sabah**, 3 Kasım 1950.

55 **Yeni İstanbul**, 26 Ağustos 1950; **Milliyet**, 7 Kasım 1950.

56 **Resmi Gazete**, 19 Ocak 1951,7712; **TBMM Tutanak Dergisi**, IV/27, s.161.

57 **BCA**. 030.18. 01/127.85.18-1.

58 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/6-12, 3026-9

59 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/6-12, 3026-2; **Zafer**, 7 Nisan 1951.

Bulgar Hükümeti, anlaşmaları hiçe sayarak göçmenlere zorluk çıkarmaya devam etti⁶⁰. 100 bin leva değerindeki bir araba satılığa çıkarıldığında, birkaç bin levaya dahi alıcı bulunamamaktaydı. Çünkü yeni alıcının inisiyatifindeki mala bir bahane ile hükümetin el koyması daima mümkündü. Böylece müşterisizlikten alıkoyulan eşyalar Emek Kooperatiflerine aktarılmaktaydı⁶¹. DP, Bulgaristan'ın göçmenlere baskı yapmasının sebebini Türkiye'nin Kore Savaşı'nda Komünistlere karşı savaşması olarak değerlendiriyordu⁶².

Bu dönemde Bulgar göçmenlerinin yanında farklı ülkelerden de göçmenler Türkiye'ye geliyordu. Yugoslavya, 1950 yılında Türkiye ile yapılan anlaşma ile ülkesinden göç eden Türklerin zararlarını ödemeyi kabul etti⁶³. Ürdün'den Türkiye'ye göç eden bazı aileler Urfa'nın Akçakale ilçesine yerleştirildi, fakat arazi meselesi buradaki halk ile aralarında sorunların yaşanmasına neden oldu⁶⁴. Yemen'den Türk asıllı göçmen ailelere iskânlı göçmen olarak yerleşme hakkı tanındı⁶⁵. Hindistan, Doğu Türkistan ve Pakistan'dan da 1850 Türk asıllı aile Türkiye'ye getirildi⁶⁶. Bunlardan Urfa Ceylanpınar'a yerleşen 92 aileye ev yapmaları için kereste yardımı yapıldı⁶⁷. Urfa Viranşehir'e yerleşen ailelere Halkevi binası tahsis edildi⁶⁸.

1951'in sonuna kadar Bulgaristan'dan 154.393 göçmen gelirken diğer ülkelerin tamamından 3.336 göçmen Türkiye'ye geldi⁶⁹. Bulgaristan'dan gelen göçmenler siyaset üzerinde iki partiyi karşı karşıya getirirken, Ortadoğu'dan gelen göçmenler, siyaset üzerinde CHP ile DP arasında herhangi bir çekişmeye ve tartışmaya yol açmadı.

60 **Milliyet**, 10 Mart 1951.

61 **Ayın Tarihi Dergisi**, Sayı:202, Eylül 1950, s.104; **Milliyet**, 4 Ekim 1950.

62 **DP Grup Toplantı Tutanakları**, 5 Aralık 1950, s. 112; Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 344.

63 **Ulus**, 1 Ekim 1950.

64 **BCA**. 030.10. 01/117.815.24-1.

65 **BCA**. 030.18. 1.2/137.106.1-1.

66 **BCA**. 030.18. 1.2/128.19.6-1.

67 **BCA**. 030.18 01.02/144.70.3-2.

68 **BCA**. 490.1.00/1793.1267.3-1.

69 **Türkiye Kızılay Derneği Kongreye Sunulan Raporlar 1952**, Ulus Basımevi, Ankara 1952, s.17.

1951 yılında ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık 100 bin Türk daha göç etti. Ancak Bulgaristan'ın yine Türk göçmenlerinin arasına yeniden Çingenele-ri sokmaya çalışması, Türkiye'nin bir kez daha sınırı kapatmasına neden oldu⁷⁰. Sınıra yığılmalardan ötürü Türkiye sınırı tekrar açıldı, göç alımının devamı sağlandı; ancak bu sefer Bulgaristan, bu yöndeki politikasını gözden geçirerek Türklerin göçünü yasakladı. Bunun nedeni de Bulgaristan'da devam eden sanayileşme sürecinin, işgücüne olan ihtiyacı arttırmasıydı⁷¹. Türkleri kendi topraklarında tutmak için Komünist yönetim, 1951 yılında çıkardığı bir kararnameyle Türkçe gazete, dergi ve kitap yayınlanmasına komünist ilkelerin dışına çıkmamak koşulu ile izin verdi⁷².

Bulgaristan, göçmenler üzerinde baskı kurarak önemli yasaklamaları beraberinde getirdi. Baskılardan Şumnu'dan 250 göçmen ailesi sınıra doğru yola çıktı⁷³. Göçmenler kendilerine tanınan 15 günlük bir süre içerisinde mallarını tasfiye etme imkânını bulamadıkları gibi bir kısmı da türlü bahanelerle Bulgar Hükümeti'ne borçlu çıkarılarak sınırdan geri döndürüldü. Türkler, günlerce aç bırakıldıktan sonra tüm göçmen kabilelerinin trene binmesi için 20 dakikalık zaman bırakılmaktaydı. Bulgar makamları göçmenlere ait okul diplomalarının çıkışına izin vermemektedir. Bulgaristan Hükümeti zorluk çıkarmak amacıyla göçmenlerin kendilerini getiren tren ve eşya katarlarını ayrı zamanlarda nakletmektedir. Birkaç ailenin eşyası bir vagona konmaktaydı ve Bulgarlar tarafından ilk sevk yerlerinde birer göçmen vagon başı olarak tayin edilmekteydi. Nakliye için göçmenler Bulgaristan'a ücret ödemek zorundaydılar. Türkiye'ye gelen eşya vagonları Edirne'de boşaltılmaktaydı⁷⁴. Bulgaristan'da göçmenlere işkenceler yapılıyor, hastalıkların yayılmasına göz yumuluyordu. Göçmenler paralarına el konulduğundan istasyonlarda kış ortasında zor durumdaydılar. Odun, yiyecek hayati önemdeki ihtiyaçlar göçmenlere fahiş fiyata satılıyordu⁷⁵. Bulgar makamları, göçmenlerden pasaport alabilmeleri için yüksek ücretler talep ediyor ve bazı göçmenleri vagonlara bindirerek bilinmeyen yerlere gönderiyordu⁷⁶.

70 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/9-3 5379-6.

71 Kemal H. Karpat, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Yayınları 2004, s. 341.

72 **BCA**. 490.1.00/607.105.18.1

73 **Ulus**, 8 Ocak 1951.

74 **Zafer**, 12 Ekim 1950.

75 **Ulus**, 10 Mart 1951.

76 **Cumhuriyet**, 18 Mart 1951; **Ulus**, 18 Mart 1951.

Türkiye'nin çeşitli yerlerine dağıtılmış olan göçmenler, günler sonra Edirne'ye geri dönerek ilgili Türk makamlarından eşyalarının durumunu ve yerini sormaktaydılar. Bu, Bulgaristan'ın amaçladığı gibi Türkiye'de karışık bir durum yaratmaktaydı.

8 Mart 1951 tarihinde Sofya Türk Büyükelçiliği Başkâtibi Sadun Terem, Türkiye'ye girerken Svilengrad'da aranarak hamili bulunduğu kurye evrakının mühürleri tabanca tehdidiyle sökülerek açıldı. Mühürlerin açılması devletlerarası kaidelere aykırı olduğu için DP Hükümeti, Bulgaristan'a yeni bir nota vererek memurların cezalandırılmasını istedi. Bulgar makamları, 22 Mart 1951 tarihinde verdiği cevabi notada, bu olayın kaçakçılık yapılacağı ihbarı üzerine gerçekleştirildiğini, kâtibin üzerinden yüklü miktarda altın ve döviz çıktığı, kurye mektubunun da üzerine kurye zarfları adedinin yazılmamış olması nedeniyle açıldığını belirtti⁷⁷. Diplomatik krize neden olan bu olaya Türkiye sert bir şekilde tepki gösterdi⁷⁸.

Türk Hükümeti göçmenlerin sınırın ötesinde yaşadıkları problemlerle de ilgilenmeye çalışıyordu. Bunun için milletlerarası Kızıllaç Cemiyeti'ne başvuru yapılmasına rağmen herhangi bir cevap alınamıyordu. Sözleşmede muhacirlerin yanlarında malları ve hayvanlarını götürmek için açık bir ifade mevcut iken, Türk göçmenlerin bu haklardan faydalanmalarına imkân verilmiyordu. Türk Kızıllaç'ı ise göçmenlere 104.108 TL'lik bir destekleme yardımında bulundu⁷⁹.

Bulgarlar, Türkiye'ye kısa bir zaman içerisinde yüksek rakamda göçmen göndererek, Türk ekonomisinin bozulmasını hedeflediler. Bulgaristan, Türkiye ile yaptığı anlaşmaya göre günlük en fazla 800 göçmen göndermeyi taahhüt ettiği halde, sınıra sağlık şartlarını dikkate almadan 25 bin insan yığı. Svilengrad'a yığılan göçmenler arasında rahatsızlıklar ve hastalıklar meydana geldi⁸⁰.

Türkiye'de ilçe ve bucaklarda göçmenler için ayrılan kontenjanlar doldu. Örneğin Bursa'da 3 bin olarak kararlaştırılan göçmene rağmen buraya Ocak ayı sonuna kadar 10.324 kişi geldi. Bursa'da bu sayının 15 bini bulması bekleniyordu. Burada göçmenlerin iş bulma sorunu yaşamamaları için bir kısmı Merinos Fabrikasında istihdam edildi⁸¹.

77 **Ulus**, 17 Mart 1951.

78 **Ulus**, 8 Nisan 1951.

79 **Türkiye Kızıllaç Derneği Kongreye Sunulan Raporlar 1952**, Ulus Basımevi, Ankara 1952, s. 8.

80 **Ulus**, 18 Şubat 1951.

81 Amiran Kurtkan, "1950-1951 Yılında Türkiye'ye Tehcir Edilen Bulgar Türkleri Etrafında Anket Usulü Tatbikatı Göçmenlerin Mesleki Durumları", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXII, İstanbul (Ayrı Basım), s.4.

Bulgar Hükümeti, göçün düzenli bir duruma gelmesini dikkate alarak zorluk çıkartmak için bazı uygulamalara gitti. 1952 yılı için vergi alınması, vergilerini vermeyenlere haciz uygulandı. Kadınlardan kişi başı 1 kg saç istenmekte, vermeyenlerin saçları kesilerek Rus kamplarında işçi olarak çalıştırılmaları sağlanmaktaydı. Ayrıca Sofya'da dikilecek Stalin heykeli için para talep edilmekte ve Güney Kore ordularına karşı savaşıyan Komünistlere para toplanmaktaydı⁸².

DP, Bulgarların bu politikaları karşısında göçmenlerle ilgili yeni bir karar ile 1 Ocak 1950'den itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen ve gelecek bütün göçmenleri "iskânlı göçmen" kategorisine alarak göçmenlere yardım eli uzattı⁸³. Bu tarihten itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelecek tüm göçmenlere "serbest göçmen" vizesi yerine "göçmen" vizesi verilmeye başlandı, bu durum hiç şüphesiz baskılardan kurtulmak isteyen Bulgaristan'daki Türklere, Türkiye'ye göçü daha cazibeli hale getirdi⁸⁴. DP'nin iskânlı göçmen statüsünü kabul etmesiyle birlikte göç planlı programlı bir duruma geldiği için Bulgarların ellerindeki en büyük koz olan Türkiye'nin göçmenleri düzenli iskân yapamıyor propagandası engellenmiş oldu⁸⁵.

Adnan Menderes, Sovyetler'in ve Bulgaristan'ın sıkıntılar çıkarmasına rağmen her türlü tedbiri aldıklarını söyleyerek göçmenlerinin iskân ve ihtiyaçlarının karşılanması için büyük çaba gösterdiklerini açıkladı⁸⁶. DP, gelenlere geçici göçmen vesikası verdikten sonra işlemleri tamamlananların Türk vatandaşlığına geçmelerinde herhangi bir sorun çıkarmadı⁸⁷.

DP, 17 Kasım 1951'de Bulgaristan'ın göç şartlarına uymamasından dolayı sınırı kapattı. Vizesiz göçmenlerin ve Çingenelerin gönderilmesini gerekçe göstererek bu durumun Bulgar memurları tarafından dikkate alınıncaya kadar yasağın

82 **Ulus**, 28 Mart 1951.

83 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/9-3 5379-5; **TBMM Tutanak Dergisi**, VI/65 s.199.

84 **BCA**. 030.18 01.02/125.32.2; **Ulus**, 29 Aralık 1951; Kemal H. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 341; İbrahim Kamil, **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989, s. 53.

85 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/9-3 5379-7.

86 **Zafer**, 25 Kasım 1951.

87 **BCA**. 030.18 01.02/124.80.24; Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C:14 (1952-1953), Sayı:1-4, s. 145. DP Hükümeti Bulgaristan'dan göç eden Türklere her türlü kolaylıklar sağlayarak oturma izni verirken Ortadoğu'dan gelen Türk göçmenlere aynı kolaylığı göstermeyerek oturma izinlerinde sıkıntılar çıkardı.

geçerli olacağını vurguladı. Bu nota üzerine Bulgar Hükümeti, sorumluluk almak için sınırın kapalı olduğu iddiasıyla göçmenlerin sevkini durdurulduğunu açıkladı⁸⁸.

Demokrat Parti'nin Göçmenleri Yerleştirme Politikası ve Yaşanan Sorunlar

DP, CHP döneminde göçmenlerin çok sıkıntılar çektiğini yeterli ölçüde sorunlarla ilgilenmediğini ve plansız hareket ettiklerini öne sürdü. DP, kendi dönemlerinde sevk edilen muhacirlerin planlı ve programlı bir şekilde yerleştirildiklerini, Edirne ve Tekirdağ'da her ihtiyaçlarının karşılandığını ajanlık yapanlar dışında herkesin memnun olduğunu açıkladı⁸⁹.

DP, göçmenlerin rahat ve sağlıklı bir ortamda yerleştirilmesi için bir iskân planı hazırlamıştı.

1) Türk soyundan olan ve Türkçe konuşan muhacirler alışık oldukları iş ve iklim koşullarına göre iskân edilecekler ve bunlardan yeni bir köy oluşturulabilecekti. Anadili Türkçe olmayanlar, kendi soylarından olan ve kendi dillerini konuşan köylerde iskân edilemeyecekler, diğer yerlerde de geniş bir topluluk oluşturamayacaklardır. Ayrıca bunlar Trakya ve Doğu sınırı boyunca da iskân edilmeyeceklerdi.

2) İskân isteğinde bulunan mülteciler, sakıncalılık durumları ilgili bakanlıklarca araştırıldıktan sonra 1. maddedeki koşullara göre muhacir işlemi görecektlerdi.

3) Türk soyundan olan ve anadili Türkçe olan göçebeler, ilgili bakanlıklarca belirlenecek yerlerde toplu ya da dağınık iskân edilebilecekler. Türk soyundan olmayan ve anadili Türkçe olmayanlar iskâna uygun Türk köylerine serpiştirilerek iskân edilecekler ve yerleştirildikleri yerde nüfusun %10'unu geçmeyeceklerdi.

4) Gezgin Çingeneler hiçbir zaman toplu olarak ve yeniden köy kurularak yerleştirilmeyecek, uğraşlarına ve geçim koşullarına göre birbirine yakın olmayan Türk köylerine 5 haneyi geçmeyecek şekilde dağıtılarak iskân edileceklerdi.

5) Yeni oluşan muhacir köyleri, demir ve karayolu ulaşımına, tarım ve sağlık koşullarına uygun yerlerde oluşturulacaktır. İskân programına göre, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın görüşle-

88 **Ulus**, 1 Aralık 1951; **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1951.

89 **TBMM Tutanak Dergisi**, 9/41, s. 232.

rini alarak yeniden köy kurabilecekti. Yeniden köy kurulurken ilke iskân kategorisine ayrılıyordu: Birinci Kategori: nüfus yoğunluğu düşük, coğrafi ve kültürel olarak Türk kültür ve nüfusuna gereksinimi olan Doğu ve Güneydoğu illeri ile nüfus yoğunluğu düşük coğrafi ve siyasi önemi olan Trakya illeri, İkinci Kategori: Akdeniz kıyısı illeri ve Ege Marmara kıyısı illeri, Üçüncü Kategori: Merkez Anadolu ve Batı Anadolu olacaktı⁹⁰.

İçişleri Bakanlığı, Merkezi İskân Komisyonu, Devlet Demir Yolları ve Devlet Deniz Yolları ile işbirliği yaparak gelecek göçmenlerin muhtelif illere taksimi için gerekli tedbirleri aldı. Ankara'da kurulan bir komisyon, Ankara'nın iskâna elverişli yerlerini ve bu ile ne kadar göçmen kabul edileceğini tespit etti. Ankara Valisi, şehirde çalışan memur ve subayların göçmenlere yardım etmesi için çağrıda bulundu⁹¹. Bingöl'de yerleştirilmesi düşünülen göçmenlere yardımları toplamak için iki adet heyet kuruldu. Ankara'ya gelen göçmenler daha çok Haymana, Çubuk ve Beypazarı'na yerleştirildi⁹². Keçiören Aktepe mevkiinde göçmenler için geniş bir alan tahsis edildi⁹³. Zorluk yaşanmasın diye Edirne ve Tekirdağ'daki göçmen evleri yeniden takviye edilerek göçmenlerin mesleklerine göre dağıtım yapılmasına özen gösterildi⁹⁴. Zanatkârlar, İstanbul, Ankara, İzmir, Kayseri; tütün işleriyle uğraşanlar Samsun; bahçe işi ile uğraşanlar ise Antalya'ya yerleştirildi⁹⁵. Göçmenlerin memleketin çeşitli bölgelere sevk edilmesi sürerken, bazen de kafileler kalabalık olduğu için meslekleri ve ilgi alanları dikkate alınmadı. Bulgaristan'da tütüncülükle meşgul Kırcaalililer, Konya-Eskişehir'e, buğday yetiştirenler de pamuk ziraatına elverişli bölgelere gönderildi⁹⁶.

DP, göçmenlerin konaklama ve nakil işlemleri için 200.000 lira harcama yaptı⁹⁷. Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, göçmenlere aile başı 5500 lira yardım yapılacağını açıkladı. Göçmenlerin bu paranın 1400 lirası ile ev yapmalarına, geri

90 Fikret Babuş, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 284.

91 **BCA**. 030.01 00/117.147.4-2.

92 Yusuf Sarıınay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVIII/ 81, Kasım 2001, s. 372.

93 **BCA**. 030.18 01.02/135.40.9-2.

94 **BCA**. 030.18. 01.02/124.83.7-1.

95 **Milliyet**, 7 Ocak 1951; **Zafer**, 22 Kasım 1950.

96 **Ulus**, 8 Haziran 1951.

97 **Ayın Tarihi**, Sayı: 209, Mayıs 1951, s. 45.

kalan kısmı ile de ziraat aleti ve hayvan almaları kararlaştırıldı. Her aileye yarım dönüm bahçe ve 200–500 dönüm arasında değişen büyüklükte tarla tahsis edilecekti⁹⁸. Atatürk'ün manevi kızı Makbule Atadan da göçmenlere 1.000 lira yardımda bulundu⁹⁹. Kırsal alanlarda kurulan köylerde imar planı doğrultusunda ortak kullanım alanları belirlenerek, okul, cami, köy konağı gibi bazı sosyal tesisler de kuruldu¹⁰⁰. Ev yapmaları için kendilerine parasız kereste verildi¹⁰¹. Çocukları ilkokul döneminde olanlar İstanbul'un Fatih semtine yerleştirilerek, okul masrafları Okul Aile Birliği Derneği tarafından karşılandı¹⁰². Eskişehir'de Göçmenlere Yardım Cemiyeti kuruldu. Bu dernek ordu evinde düzenlediği müsamere ile Eskişehir'de yakın ilgiyle karşılanarak 1000 lira yardım topladı¹⁰³. Ayrıca Çukurova'daki göçmenlere bölgenin önde gelen kişilerden CHP'nin eski Milletvekilleri Damar Arıkoğlu, Kasım Ener ve Mehmet Sabuncu maddi destekte bulundu¹⁰⁴. Yetenekli olan göçmen çocukları erkek sanat okuluna yatılı ve ücretsiz olarak alınarak¹⁰⁵ çocukların sağlık ihtiyaçları karşılandı¹⁰⁶.

Göçmenlerin kişisel eşyaları, malları ve hayvanları gümrük resmi bir defaya mahsus olmak üzere bütün vergilerden muaf tutuldu. Çiftçilerin ise 6.000 liraya kadar olan çift hayvanları, araba ve her türlü zirai araçları vergi dışında tutularak, aynı uygulamadan esnaf ve serbest meslek ile uğraşanları da faydalandı. Tüccarlar da ise vergiden muaf olma oranı 12.000 lira olarak tespit edilerek, bu kesimden, pasaport, vize, nüfus, nakil, tapu ve damga resmi vergisi alınmadı¹⁰⁷. Yerleşenler 5 yıl boyunca bina ve arazi vergisi ödemezken, 22 yaşını doldurmuş erkek göçmenler de askerlikten muaf tutuldu. Dünya Sağlık Örgütü'nün göçmenler

98 **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1951; B. Beğlan Toğrol, **112 Yıllık Göç (1878-1989)**, İstanbul 1990, s.121.

99 **Milliyet**, 22 Ocak 1951.

100 Filiz Doğanay, "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", **Toplum ve Göç - II. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, s. 197.

101 **BCA**. 030. 18.01.2/123.76.1-1.

102 **Milliyet**, 11 Ekim 1950.

103 Teoman Karakaplan, **Eskişehir Basınında Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009 s.63.

104 **Demokrat**, 22 Mart 1951.

105 **Akşam**, 26 Temmuz 1951.

106 **BCA**. 030.18 01.02/128.35-1.

107 Kadircan Kafı, **Türkiye'ye Göçler**, İstanbul 1966, s. 42.

için gönderdiği ilaç ve sağlık malzemelerinden gümrük vergisi alınmadı¹⁰⁸. Ziraat Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden aldığı buğdayları alış fiyatı üzerinden göçmenlere sattı¹⁰⁹.

DP, masraflara kaynak oluşturmak için yardım cemiyetleri kurulmasını, tuz, sigara, içki, posta pulu maddelerine zam yapılmasını, her ilde yardım komiteleri tarafından yatak, yorgan, elbise gibi eşyalar toplanmasını kararlaştırdı¹¹⁰. Ayrıca sürekli gelir getirmesi için Göçmen Pulu çıkarılmasına karar verildi¹¹¹.

DP, çıkardığı diğer bir kanunla, gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri tarafından 1 Ocak 1951 tarihinden 31 Aralık 1953 tarihine kadar makbuz karşılığında göçmen ve mültecilere, Türkiye Yardım Birliği'ne yapılacak nakdi bağışların, yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve kurum kazançlarından indirilmesini sağladı¹¹².

1950 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçmenler için Bursa-Mudanya yolu üzerinde Hürriyet, İstiklal, Adalet Mahallelerinin inşası ile birlikte kentin kuzey batısında 1500 kişilik yeni bir yerleşim yeri kuruldu¹¹³. Orhangazi'ye yerleşenler, halkın kendilerine misafir gibi davranmadıklarını çok iyi yaklaşım sergilediklerini belirterek memnuniyetlerini dile getirdiler¹¹⁴. 201 göçmen çiftçi ailesi için Bursa'da Gölkiy ve Hürriyet köyü inşa edildi. 1950-1951 göçü ile gelenler için Hürriyet, Adalet ve İstiklâl semtleri kurularak ikametleri için birçok konut yapıldı¹¹⁵. Ayrıca Bursa'da göçmenlere yardım derneği kuruldu¹¹⁶. Samsun'da yapılan tespitler sonucunda 3 bin göçmenin bölgeye iskân edilmesine karar verildi¹¹⁷. Sinop'a da Karadeniz vapuru ile göçmenler gönderilmişti. Yüksek Mimarlar Bir-

108 **BCA**. 030.18 01.02/126.59.1.

109 **BCA**. 030.18 01.02/133.84.20-1.

110 **Zafer**, 12 Ekim 1950; **Ulus**, 19 Ekim 1950.

111 **Milliyet**, 4 Ocak 1951.

112 **Düstur**, Cilt, 32. III Tertip, Ankara 1951, s.316.

113 **Ayın Tarihi**, Sayı:227, Ekim 1953, s.45; Sema Güler Bilgi, **Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam (1923-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s.123.

114 **BCA**. 030.01 00/18.103.36.1-1.

115 Kurtkan, **a.g.e.**, s.6.

116 **Ulus**, 16 Ekim 1950.

117 **Ulus**, 15 Aralık 1950; Ahmet Tacemen, **Bulgaristan Türkleri**, Türkocağı Yayınları, Adana 1991, s.127.

liği, Ankara ilinde iskân edilecek göçmenler için konut yapılmasını planladı¹¹⁸. Mersin'in Tarsus ilçesi Bodroz köyüne yerleştirilen göçmenler çok sıkıntılar yaşadıklarını, halkın kendilerine kötü davrandığını, yazın çok sıcak olduğu için sıtma hastalığına yakalandıklarını bildirerek Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan yardım istediler¹¹⁹. İçişleri Bakanlığı'nın yaptırdığı inceleme sonucunda göçmenlerin durumlarının iyi olduğu asıl amaçlarının Eskişehir'de akrabalarının yanına yerleşmek için bahaneler ürettikleri tespit edildi¹²⁰. Mersin Valisi, zor durumda olan göçmenlere halkın yardım etmesinin bir vatan görevi olduğunu belirterek¹²¹, Mersin Halkevi'nde yapılan toplantı sonucu göçmenlere yardım için Muvakkat İskân Komitesi, Bahçeciler Komitesi, Yardım Komitesi kurulmasına karar verdi¹²².

Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, köylerde iskân edilecek çiftçi göçmenlere yeterli ölçüde arazi ve çift hayvanı verileceğini açıklayarak¹²³ bu işler için ABD yardım fonundan bile kendi bütçesine para aktardı¹²⁴. Ziraatla uğraşan göçmenlerin bir kısmı Urfa, Kayseri, Kütahya ve Manisa'ya gönderilerek, iskânları sağlandı¹²⁵. Ayrıca Tekirdağ Milletvekili Zeki Eratman, Muş, Van, Bitlis, Tunceli vilayetlerinde 9 milyon dönüm boş arazinin bulunduğunu göçmenler için bunun kullanılması gerektiğini söyledi¹²⁶. İstanbul'da Selimiye Kışlası'nın göçmenlere tahsis edilmesi düşünülmesine rağmen¹²⁷ DP, İstanbul'da fazla göçmenin bulundurulmasının konut sorununa yol açacağını belirterek sıcak bakmadı¹²⁸. Göçmenlerin ülke ekonomisine katkı sağlaması için tarımsal alandaki tecrübelerini ortaya çıkartıcı yerleşkeleri tercih etmeyi daha uygun gördü. DP'nin hedefi göçmen nüfusunu ülke ekonomisini kalkındırmaya yönelik harekete geçirmektir.

13 Nisan 1951 tarihli 3/12711 sayılı kanun ile iskân mevzuuna göre yapılacak yerleştirme, işe ve tedavi işleri için acele sağlanması gereken maddeler

118 **Ulus**, 16 Ocak 1951. 1951'in sonuna kadar 20.115 konut yapıldı. **Türkiye Kızılay Derneği Kongreye Sunulan Raporlar 1952**, Ulus Basımevi, Ankara 1952, s.18.

119 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/2-18 617-9.

120 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/2-18 617-2.

121 **14 Mayıs**, 20 Kasım 1950.

122 **14 Mayıs**, 24 Kasım 1950.

123 **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1951.

124 **BCA**. 030.18 01.02/126.65.15-1.

125 **Ulus**, 15 Şubat 1951.

126 **TBMM Tutanak Dergisi**, I/14, s.283.

127 **BCA**. 030.01 00/17.99.14-1.

128 **BCA**. 030.01 00/68.425.5-2.

hakkında bir yönetmelik çıkarılarak¹²⁹ durumu iyi olmayan göçmenlere ödenek sağlandı. Merkezi İskân Komisyonu tarafından, 10 bin göçmeni iskân etmek üzere karar verilen 30 köyün Ankara, Konya, Kırşehir, Niğde, Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde kurulması planlandı¹³⁰. Konya Cihanbeyli'de göçmenler için yapılan köylerin inşası mahkeme kararı ile durdurulunca, Konya Milletvekili Remzi Birant olayı Meclis'e taşıdı¹³¹. Köylerin yanında Ankara'da Varlık Mahallesi, İstanbul'da Gazi Osman Paşa Mahallesi, Bursa'da İstiklal Mahallesi göçmenler için kurulmuş mahallelere örnekti¹³². Yozgat'ta 972 ev yapılarak, 1816 kişiye tahsis edildi¹³³. 1950 yılından sonra gelen ve iskân hakkını kazanan 38.204 göçmen ailesinden 35.000'i yapılan göçmen evlerine yerleştirildi. Hasan Tatari ve eşi Fatma Tatari Kartal civarındaki 600 bin m² arsalarını göçmenlere bağışladı. Göçmenler için yapılan toplam arazi bağışı 650.900 m² civarındaydı¹³⁴.

Göçmenlerin yerleşim programları çerçevesinde özellikle kırsal kesimlere yerleştirilenlerin büyük bölümü iklim koşullarına uyum sağlayamayarak ya da yerli halkın gösterdiği tepki sonucu büyük kentlere göç etmek zorunda kalarak kentlerin dış mahallelerinde yoğunlaştılar. İstanbul'un Zeytinburnu, Ümraniye, Ankara'nın Ayaş ilçesi ve Altındağ nahiyesi ile Bursa, Eskişehir, İzmir illeri bu yoğunlaşmanın tipik merkezleri oldular. Kentlerde yerleştirilen göçmenler için yapılan konutlar, genelde kentlerin dış semtlerinde asgari ihtiyaçlara göre inşa edildi. Kırsal alanlarda kurulan köylerde bir avlu içine konut ve işletme binaları yapıldı ve imar planı doğrultusunda ortak kullanım alanları belirlenerek, okul, cami, köy konağı gibi bazı sosyal tesisler de kuruldu.

Milletlerarası Mülteci Teşkilat Heyeti, göçmenlere yardım imkânını araştır-
mak için Türkiye'ye geldi. Uzmanlar göçmenlerin kabul, barındırma ve bakım
meselelerini Edirne, Kırklareli, Bursa ve Kırşehir'i gezerek raporlar hazırlayarak,
24 Ocak 1951'de devlet bakanlığına sundular¹³⁵.

129 Babuş, a.g.m, s. 281.

130 **Ulus**, 8 Haziran 1951.

131 **BCA**. 030.01 00/55.338.2-1.

132 Bilal Şimşir, "Türkiye ve Balkanlar" (Derleyen: Erhan Türbedar), **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, ASAM, Ankara, 2003, s. 334.

133 **Akşam**, 29 Eylül 1952.

134 **Ulus**, 10 Ocak 1951.

135 **Ulus**, 10 Ocak 1951.

9 Ağustos 1951 tarihli 5826 sayılı kanun ile de geçici olarak, boşaltılmış bölgelerde köyler teşkil edilmesi ve göçmenlerin yerleştirilmesi amaçlandı¹³⁶. Konya Valiliği, Konya'da 150 göçmen evi yapacağını bildirdi. İstanbul Taşlıtarla'da üç ay içerisinde 1500 göçmen evi yapılması planlandı¹³⁷. 8 milyon lirayı bulan yardımlar ile 2954 göçmen evinin topluca inşasına başlanarak¹³⁸ 1951 yılı haziran ayında başlayan göçmen köyü projesi hayata geçmeye başladı ve ilk göçmen köyü Mersin-Homurlu'da TBMM Başkanı Refik Koraltan tarafından açıldı¹³⁹.

Göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için de çalışmalar yapılarak, Konya Milletvekili Saffet Gürol'un kanun teklifi ile göçmenlerin iskân işlerine acil bir yardım olmak üzere piyango tertibi kanun teklifi Büyük Millet Meclisi tarafından 1 muhalife karşı 277 oyla kabul edildi¹⁴⁰. Bir müddet dağınık bir şekilde devam eden çalışma ve yardımları düzene sokabilmek için, Celal Bayar'ın teşviki ile 1951 yılı başında, "Göçmenlere ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği" adı ile güçlü bir birlik kuruldu¹⁴¹. Sağlanan tüm gelir Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği'nin emrine verilerek bu yardımlar göçmenlerin iskânında kullanıldı¹⁴². Piyango için lüzumlu tüm masrafları yapmaya Milli Piyango idaresi yetkili kılındı¹⁴³. Bazı Türk sanatçıları göçmenler yararına konserler düzenlerken, kimi gazinolar, düzenledikleri yardım gecelerini gazetelere ilan olarak verdiler. Osmanlı Bankası, göçmenler için 500 bin lira bağışta bulundu¹⁴⁴. Yunanlı sanatçılar İstanbul'da göçmenlere moral olsun diye sahne alırken, Muammer Karaca, şiir gecesi düzenleyerek bütün gelirleri göçmenlere bağışladı¹⁴⁵. Rum Patriği Athanasios, göçmenlere Patrikhane adına 3500 lira yardımda bulunacağını bildirdi¹⁴⁶.

136 **Resmi Gazete**, 9 Ağustos 1951,7880.

137 **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1951.

138 **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1951.

139 **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1951; **Milliyet**, 20 Ağustos 1951.

140 **Resmi Gazete**, 15 Ocak 1951,7708; **TBBMM Tutanak Dergisi**, Ankara 1951, IV/25, s.15; **Ulus**, 11 Ocak 1951.

141 Yavuz Sezer, **Demokrat Partinin İlk İktidar Yıllarında Balkan Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 92.

142 **Türkiye Kızılay Derneği Kongreye Sunulan Raporlar 1952**, Ulus Basımevi, Ankara 1952, s.18.

143 **Düster**, 32. cilt, III. Tertip, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1951, s. 301.

144 **Vakit**, 17 Ocak 1951; **Milliyet**, 17 Ocak 1951; **Ulus**, 11 Ocak 1951.

145 **Milliyet**, 31 Mart 1951.

146 **Milliyet**, 20 Aralık 1950.

Hükümetin bu meseleyi millî bir mesele haline getirmesi, göçmenlerin yaşadığı sıkıntıları topluma sağlıklı bir şekilde ifade ettiği için yardımlar geniş bir yelpazede gerçekleşti.

Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği, göçmenlere yapılacak yardımların rasyonel biçimde dağıtımını üstlendi. Bu birliğin başkanlığına da TBMM Başkanı Refik Koraltan getirildi. Birlik, Bakanlar Kurulu kararı ile genel menfaatlere yarar dernekler kapsamına alındı¹⁴⁷. Birlik, Göçmen misafirhaneleri, Türk-Bulgar sınırındaki göçmen kabul istasyonu ve göçmenlerin yerlerine gönderilip yerleştirilmeleri gibi önemli işleri sistemli bir şekilde gerçekleştirdi¹⁴⁸. Çeşme Bölgesi tütün üreticileri, göçmenlere yardım olarak balya başı 20 lira yardımda bulunmayı kabul etti. Bunlara diğer tütün ve pamuk yetiştiriciler de katıldı¹⁴⁹. Bu girişimle birlikte Manisa, Kastamonu ve Van illerinden tütün yetiştiricilerinden göçmenlere yardımlar geldi¹⁵⁰. İstanbul'da Sirkeci ve Zeytinburnu'ndaki misafirhaneler tamir ettirildi¹⁵¹. İstanbul'da ayrıca 10 bin göçmeni barındıracak yer temin edildi¹⁵². Birleşmiş Milletler Çocuk Yardım Fonu, DP'nin yaptığı müracaatı onaylayarak Türkiye'ye bir uzman yolladı. Bu uzman Eskişehir, Bursa ile göçmenlerin iskânında transit merkezler olan İstanbul ve Bursa'yı gezerek göçmenlerin durumları ile ilgili bilgi aldı¹⁵³.

Ayrıca göçmenlere geçimlerini sağlamak için arazi tahsisine gidildi. Gelen göçmenlerin nitelikleriyle ilgili yapılan araştırmalardan, % 83'ünün tarımla uğraştığı, ancak aralarında zanaatkârlıkla ilgili hünerlere de sahip olanların olduğu anlaşılmaktaydı¹⁵⁴. Tarım Bakanı Nedim Ökmen, Meclis'te, göçmenlere dağıtılacak arazinin verimine göre 8-160 dönüm arası olacağını ve yerli halk ile farklı muameleye tutulmayacaklarını söyledi¹⁵⁵. 1951 yılında 11.089 aileye, 564.082

147 **BCA**. 030.18 01.02/124.98-3; **Resmi Gazete**, 8 Mart 1951,7753.

148 **Türkiye Kızılay Derneği Kongreye Sunulan Raporlar 1952**, Ulus Basımevi, Ankara 1952, s.17.

149 **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1951.

150 **Ulus**, 8 Şubat 1951.

151 **Milliyet**, 25 Ocak 1951.

152 **Milliyet**, 28 Kasım 1951.

153 **Ulus**, 17 Ocak 1951; **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1950.

154 İsmail Cevat Geray, "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)", **Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi**, Ankara 1962, s.24.

155 **TBMM Tutanak Dergisi**, X/9, s.220.

dönüm, 1952 yılında 4.930 aileye, 1950 –1960 yılında toplam 21.496 aileye 1.165.806 dekar kültür toprağı verildi. Hükümet, 22 Mayıs'tan Mart 1953 sonuna kadar 6.462.924 dekar arazi dağıttı. 1953'te 455 köyde 36.388 çiftçi ailesine 1.944.588 dönüm toprak dağıtıldı, ayrıca da 1.004.374 dönüm mera tahsis edildi. Üstelik 4105 göçmen ailesine 139.360 dönüm toprak verildi. 1953 yılına gelindiğinde dağıtılan toprak alanlarının genişliğı 2.083.458 dönümü buldu. 1954 yılında çiftçi ailelerine toplam 6.066.924 dönüm toprak dağıtılarak, 4.520.458 dönüm mera tahsis edildi. 1949–50 yılları arasında ekilen toprak sahası ise 9 milyon 581 bin hektar iken yapılan çalışmalar sonucunda 1952–53 döneminde 13 milyon hektarı buldu. Göçmenlere dağıtılan toprakların aile başına ortalaması gittikçe artmaktaydı¹⁵⁶.

Bununla birlikte yerleşme esnasında karşılaşılan birtakım güçlükler örnek olarak Yozgat mebusu Hasan Üçöz'ün soru önermesine Devlet Bakanı Muammer Alakant, müteahhitlerin ve idare amirlerinin görevlerini eksik ve kusurlu yaptıklarını, mühendisler tarafından belirlenen arazi yerine göçmenlere farklı bölgelerde ev yaptırıldığını tespit ettiklerini açıkladı¹⁵⁷. Aynı zamanda Manisa'da göçmen evleri inşası esnasında usulsüzlükler tespit edilmesi üzerine ilgililer mahkemeye sevk edildi¹⁵⁸. Bursa'da da göçmenler için yapılan evlerin yapımında sorunlar yaşanınca TBMM Başkanı Refik Koraltan, devreye girerek, Bursa Valisi Cahit Ortaç'dan bilgi aldıktan sonra sorunun takipçisi olduğu için Yıldırım semtinde evlerin yapımını sağladı¹⁵⁹. 1954'e kadar göçmenlerin konut ihtiyacında yaşanan sorunlar büyük ölçüde giderildi¹⁶⁰. Göçmenlere devlete ait boş araziler verilerek, boş olan topraklar mamur hale getirildi¹⁶¹.

Göçmen meselesi siyasi tartışmaları da beraberinde getirdi. DP, göçmenlerin iskân meselesinde CHP'yi suçlayarak, kendilerinden önce iktidar olan CHP'nin göçmenlerin arazi meselesini çözemediğini belirtti¹⁶². DP, göçmen meselesini millî bir dava haline getirerek daha planlı bir şekilde hareket etmek için Göçmen

156 BCA. 030.01.61.377.22

157 TBMM Tutanak Dergisi, XVII/4,s.138.

158 TBMM Tutanak Dergisi, XVII/4,s.142.

159 Ali Öztürk, **Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıratım**, Hazırlayan: Mustafa Öcal, Düşünce Yayınevi, Bursa 2008, s.74.

160 **Ayın Tarihi**, Sayı:249, Temmuz 1954, s.34.

161 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, III**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 221.

162 **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1951.

Bakanlığı kurmayı bile düşündü¹⁶³. CHP bunun yeni israf alanı oluşturacağı düşüncesiyle bu öneriye sıcak bakmadı¹⁶⁴. Adnan Menderes, bu meseleyi siyasetin üzerinde görerek Romanya'dan gelecek olan göçmenlere de kucak açmaya hazır olduklarını belirtti¹⁶⁵.

1954 Seçimlerini kazanan DP, göçmen meselesini daha planlı ele alarak, seçimleri de kazanmanın vermiş olduğu hava ile göçmenlerin Bulgaristan'da kalan malları ve akrabaları meseleleri ile yakından ilgilendi¹⁶⁶. Göçmenlerin daha organize hareket etmeleri için İstanbul'da Batı Trakya Göçmenleri Yapı Kooperatifi kuruldu¹⁶⁷. Adnan Menderes'in göçmenler ile ilgili izlediği bu politikalardan ötürü Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu kendisini fahri başkanlığa seçti¹⁶⁸.

DP, kongrelerde göçmen meselesinin rasyonel çözümlerle ele alınmasını vurguladı. DP'nin göçmen sorununda sıkıntılar yaşamasına rağmen sorunu içselleştirerek millî bir dava haline getirmesi ve halkı bu sorunun içerisine dâhil ederek yardımlaşma ruhunu ortaya çıkarması önemli bir başarı olarak görüldü.

Göçmen politikası bazen de iki partiyi karşı karşıya getirerek göçmenler içinde komünist propaganda yapanlar oldu¹⁶⁹. Sonraki gelen göçmenlerin içinde Bulgar ajanlarının sızması CHP'nin DP'yi eleştirmesine yol açtı¹⁷⁰.

Bulgaristan'dan gelen göçmenler içinden Yusuf Ziya Ersal, İsmail Ezherli, Ahmet Davudoğlu, Osman Keskioglu gibi din adamları ve öğretmenler Medresetü'n Nüvvab¹⁷¹ misyonunu Türkiye'ye taşıyarak birçok hizmette bulundular¹⁷².

163 **Cumhuriyet**, 3 Mart 1951.

164 **Milliyet**, 28 Aralık 1950.

165 **Milliyet**, 3 Şubat 1951.

166 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu**, 3/9-3 5379-7.

167 **BCA**. 030.18 01.02/136.71.1-1.

168 **BCA**. 030.1.0 0/123.786.8-1.

169 **Vakit**, 9 Eylül 1952.

170 **Akşam**, 19 Kasım 1952; **Ulus**, 11 Aralık 1952.

171 Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti- Bulgaristan arasında imzalanan 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması'nın 7.Maddesi'ne göre Bulgaristan'da kalan Müslüman Türklerin kimliklerinin korunması için müftü ve müftü vekili yetiştirmek amacıyla Nüvvab Medreselerinin kurulmasına karar verildi. İslami bilimlerin yorumlanmasında önemli bir merkez haline gelen bu medreselerde yetişen önemli din adamları çeşitli coğrafyalara birikimlerini aktardılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Mehmedov, **Bulgaristan Şumnu'daki Medresetü'n- Nüvvab'ın İslâm Din Eğitimi Tarihindeki Yeri**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya 2011.

172 Öztürk, **a.g.e.**, s.53.

SONUÇ

Bulgaristan'dan gelen göçler Türkiye'nin toplum yapısında ekonomik, sosyal ve siyasal hayatında önemli etkiler oluşturdu. Komünistler Bulgaristan'da iktidara gelince Türkler üzerinde büyük bir baskı oluşturmanın yanında eğitim hakkı ve ekonomik haklar konusunda kısıtlamalar getirince burada bulunan Türkler, Bulgaristan'dan göç etmek istedi. Bulgar Hükümeti göçe ilk dönemde sıcak bakmadığından Türkleri, Bulgar toplumu içerisinde asimile edebilmek için eğitim ve kültür alanında bir politika başlattı. Bulgarlar, sistem içerisinde Sosyalist bir kimlik oluşturma düşüncesiyle Türklere karşı oluşturmak istedikleri yaklaşım ve onları millî kimliklerinden arındırma projesi karşısında Türkler, millî bir duruş sergileyince Bulgar Hükümeti, göç seçeneğini kullanmayı tercih etti.

Bu göçün, Türkiye'nin Batı blokunda yer almasının bölgedeki Sosyalist rejimler için yakın bir tehdit olarak algılanmasının bir sonucu olarak gerçekleştiği, Bulgaristan'ın Türkiye'yi Kore Savaşı'na tugay göndermesi nedeniyle cezalandırdığı öne sürüldü. Amerika, Kore Savaşı'nda kendisine destek veren Türkiye'yi Sosyalist bloka karşı savunarak göçmen meselesinde Bulgaristan'a karşı Türkiye'yi destekledi.

CHP, Lozan Antlaşması'ndan sonra gerçekleştirilen Türk- Yunan nüfus mübadelesi tecrübesini yaşamış bir parti olmasına rağmen kendi iktidarı döneminde çıkmış olan Bulgaristan'dan gelen göçmen meselesi karşısında planlı bir şekilde hareket edemedi. CHP'nin böyle bir politika izlemesinde Bulgaristan'ın uyguladığı siyasi baskıların ne tür bir ölçüde olduğunu anlayamamasının yanında gelen göçmenleri kısa zaman diliminde yerleştirilmesinin imkânsız olduğunu düşünmesi oldu. CHP İktidarının Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, Kıbrıs meselesinde olduğu gibi iç politika dengelerini bozmamak için göçmen sorununu görmezlikten gelmek istedi. DP, 1950 Genel Seçimleriyle iktidara gelince Bulgar baskıları ve zulmünden zorunlu olarak göç etmek isteyen göçmenleri yerleştiren meslekleri ve kültürel özelliklerini dikkate alarak daha planlı hareket etti. DP, gerekli gördüğü takdirde uluslararası mekanizmaları harekete geçirme yönünde bir eğilim gösterdi.

DP'nin izlediği göçmen politikasında bazı dönemlerde milliyetçi söylemler ön plana çıkmış, asılları Türk olmasına rağmen gerçek kimliğini unutup asimile olan Çingenelerin Türkiye'ye kabul edilmesinde herhangi bir sorun çıkartılmamasına rağmen bu kimliği taşımayan Çingeneler ise sınırda bekletilerek farklı

uygulamaya tabi tutulmuştu. Çingenerler toplu bir şekilde iskân edilmeyerek Türk köylerine 5 haneyi geçmeyecek şekilde yerleştirildi. CHP, göçmen sorununu millî bir mesele gördüğü için DP'ye ilk dönemlerde destek verdi. 1954 seçimlerinden sonra DP, göçmen meselesinde daha rasyonel yaklaşımlar ortaya koymasına rağmen CHP ise siyasi kaygılar ve göçmenler arasındaki komünizmi çağrıştıran bazı eylemlerden ötürü DP'nin göçmen siyasetini eleştirmeye başladı.

DP, özellikle göçmenleri kendi ilgi alanları olan tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu merkezlerde istihdam ederek onların ekonomik kaygılarını en aza indirmeye çalıştı. Özellikle iklim özellikleri, meslekleri, dilleri ve yaşayış biçimleri dikkate alınarak mümkün mertebe bu özelliklere uyumlu yerleşim alanları seçmeye çalışıldı. DP'nin göçmenleri birçok vergiden muaf tutması, Göçmen Köyü projesi, çocuklarının okul masraflarını karşılaması ve barınma problemlerini kalıcı konutlar yaparak çözmesi başarısı olarak görüldü. DP, sorunu millî bir mesele haline getirerek Göçmen Bakanlığı kurmayı bile düşündü. DP'nin sorunu yoğun bir şekilde gündeminde tutması ve sorunu içselleştirmesi halktan da birçok yardımı beraberinde getirdi. Bulgaristan göçmenleri verilen bu haklara rağmen Yugoslavya ve Ortadoğu ülkelerinden gelen göçmenler aynı haklardan faydalandırılmadı.

Bulgaristan'dan gelen göçmenler geldikleri bölgenin kültürel etkisinde kaldıkları için ilk yerleştikleri tarihlerde kendilerine özgü bir çevre oluşturmuşlardı. Belli bir dönem sonra geldikleri bölgenin kültürel kimliğinden sıyrılarak toplumla iç içe yaşama alışkanlıklarını kazandıkları görüldü.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Kataloğu
Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu
Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu
Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu
Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Celal Bayar Kataloğu

RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi (1950-1954)
DP Grup Toplantı Tutanakları, Ankara 1950
Düstur, Cilt, 32.III Tertip, Ankara 1951
Resmi Gazete (1950-1951)
TBMM Tutanak Dergisi (1950-1951)
Türkiye Kızılay Derneği Kongreye Sunulan Raporlar 1952

GAZETELER

14 Mayıs (1950)
Akşam (1950-1952)
Cumhuriyet (1950-1951)
Demokrat (1951)
Milliyet (1950-1951)
Ulus (1950-1952)
Vakit (1950-1952)
Yeni İstanbul (1950)
Yeni Sabah (1950)
Zafer (1950-1951)

KİTAP ve MAKALELER

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Balkanların Makus Talihi Göç**, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

BABUŞ, Fikret, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik – Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye' de Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

BİLGİ, Sema Güler, **Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam (1923-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006.

DAYIOĞLU, Ali, **Toplama kampından Meclise Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

DOĞANAY, Filiz, **“Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”**, **Toplum ve Göç - II. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, s. 194-205.

LÜTEM, Ömer Engin, **Türk Bulgar İlişkileri**, I, ASAM, Ankara 2006.

FENİK, Mümtaz Faik, “Bulgarların Yeni Bir Küstahlığı”, **Zafer**, 24 Eylül 1950.

GERAY, İsmail Cevat, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Ankara 1962.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912–1913)**, TTK, Ankara 1993.

KADİRCAN, Kaflı, **Türkiye'ye Göçler**, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966.

KAMİL, İbrahim, **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989.

KARAKAPLAN, Teoman, **Eskişehir Basınında Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009.

KARPAT, Kemal, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

KEMALOĞLU, Ayşegül **İnginar, Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

KURTKAN, Amiran, **1950-1951 Yılında Türkiye'ye Tehcir Edilen Bulgar Türkleri Etrafında Anket Usulü Tatbikatı Göçmenlerin Mesleki Durumları**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XXII, İstanbul 1962 (Ayrı Basım).

MAALOUF, Amin, **Ölümcül Kimlik**, Çev: Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

MEHMEDOV, Ali, **Bulgaristan Şumnu'daki Medresetü'n- Nüvvab'ın İslâm Din Eğitimi Tarihindeki Yeri**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya 2011.

İLBEY, Mustafa, **Göçmenlerin Çilesi**, Kişisel Yayınlar, Ankara 2008.

İPEK, Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, TTK, Ankara 1994.

ÖZTÜRK, Ali, **Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıratım**, Hazırlayan: Mustafa Öcal, Düşünce Yayınları, Bursa 2008.

SARINAY, Yusuf, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVIII/ 81, Kasım 2001, s.351-387.

SEZER, Yavuz, **Demokrat Partinin İlk İktidar Yıllarında Balkan Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

ŞİMŞİR, Bilal, "Türkiye ve Balkanlar", Derleyen: Erhan Türbedar, **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, ASAM, Ankara, 2003, s. 328-350.

ŞİMŞİR, Bilal, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınları, Ankara 1986.

TACEMEN, Ahmet, **Bulgaristan Türkleri**, Türkocağı Yayınları, Adana 1991.

TANOĞLU, Ali, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C:14 (1952-1953), Sayı:1-4, s. 145-159.

TOĞROL, B. Beğlan, **112 Yıllık Göç (1878-1989)**, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1990.

TUĞLACI, Pars, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem Yayınları, İstanbul 2003.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, II**, Özener Matbaacılık, İstanbul 1997.

ZÜRCHER, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

EK-1

GÖÇMEN VE MÜLTECILERE TÜRKİYE YARDIM BİRLİĞİ
GENEL MERKEZİ - ANKARA

TELEFON : 21926 - 21458
21923 - 23024

ADRES : KIZILAY GENEL MERKEZİ BİNASI - YENİŞEHİR - ANKARA
TELEGRAF ADRESİ : G Ö Ç M E N - ANKARA

16. 642

Ankara, 5 Nisan 1951

CUMHURBAŞKANLIĞI
CELAL BAYAR ARŞİVİ

Yer No : 3/6-12

Desimal No : _____

Dosya No : _____

Fihrist No : 3016-2

Türkiye Cumhurbaşkanlığı
Genel Kâtipliğine

5 Nisan 1951 gün ve 4/237 sayılı yazıları karşılığıdır:

Amerika'da Rhode Island'da Providence şehrinde mukim vatandaşlarımız tarafından göçmenlere yardım edilmek üzere Sayın Cumhurbaşkanımız emrine gönderdikleri 1020 dolarlık çek alınmış ve karşılığında tanzim kılınan 5.4.1951 gün ve 908 sayılı muhasebe mektubumuz, yazılarının hâmilî polis memuruyla tekdin edilmiştir.

Çekin Türk lirası mukabil tahsil edildiğinde, bağış sahiplerinin her birine ayrı mektup gönderileceğini arz ederiz.

Derin saygılarımla

GÖÇMEN VE MÜLTECILERE TÜRKİYE
YARDIM BİRLİĞİ GENEL MERKEZİ

M. Pinar

Harun Kalem

Dosyasına
K.D.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu, 3/6-12, 3026-2

